

TARA LYNN MASIHOVÁ

MOJE
SKUTOČNÉ
MENO
JE
HANNA

COO
BOO

Moje skutočné meno je Hanna

Vyšlo aj v tlačovej podobe

Objednať môžete na
www.cooboo.sk
www.albatrosmedia.sk

Tara Lynn Masihová
Moje skutočné meno je Hanna – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2019

Všetky práva vyhradené.
Žiadna časť tejto publikácie nesmie byť rozširovaná
bez písomného súhlasu majiteľov práv.

ALBATROS **MEDIA**

MOJE
SKUTOČNÉ
MENO
JE
HANNA

TARA LYNN MASIHOVÁ

MOJE
SKUTOČNÉ
MENO
JE
HANNA

COO
BOO

Túto knihu venujem ukrajinským židom,
ktorí neprežili holokaust, a tým ženám a mužom,
čo ho prežili, ako húževnatá Esther Stermerová,
Žanna Aršanskaja a Wilhelm Dichter.

Venujem ju aj tým Galícijčanom, Ukrajincom,
Poliakom, Rusom a sedliakom, ktorí riskovali
vlastný život (a niekedy oň aj prišli) v snahe
zachrániť svojich židovských susedov.

Kedysi dávno ľudia verili, že duchovia a prízraky
prežívajú v ruinách a jaskyniach. Teraz sme
na vlastné oči videli, že tam nie sú. Diabli a zlí
duchovia žili vonku, nie v jaskyni.

ESTHER STERMEROVÁ, *prežila holokaust*

Každý žiaľ sa dá znieť, ak ho zakomponujete
do príbehu alebo o ňom porozprávate.

ISAK DINESEN, *autor*

Príbeh sa začína

PRVÝ RAZ TI PREZRADÍM SVOJE skutočné meno. Hanna Slivková. Neľakaj sa. Ešte vždy som tvoja matka. Narodila som sa dvadsiateho druhého februára, v zime v roku 1928. Tvoja stará mama mi často hovorievala, aby som si ten dátum zapamätala, lebo to bol deň, keď mi Boh dovolil prísť na tento svet a prvý raz sa nadýchnuť studeného ukrajinského vzduchu. Aj ona si spomínala na to, ako v to ráno voňal vzduch, keď ležala na lôžku z brezovej kôry. Vravela, že voňal ako borovicová živica z nedávno pribitých drevených latiek, ktoré otec ohobľoval a pozbíjal dokopy, aby rozšíril ich dom, čo mal len jednu izbu. Museli ho zväčšiť, aby pre mňa, prvorodenú dcéru, urobili miesto.

Toto všetko mi porozprávala, keď sme sedeli v tme a obávali sa o svoj život. Tvrdila, že náš ľud považuje prvý nádych – *nešama* – za posvätný. Vravela mi, že z okna videla, ako sa vonku sype sneh. Padal na zem v podobe veľkých vločiek, čo pripomínali husie pierka. A bantamský kohút kikiríkal, akoby ma chcel privítať.

Moja rodina si rozprávala príbehy. Hltali sme ich namiesto jedla a vody. Tie príbehy nás držali v podzemnom útočisku nažive. Svet tam vonku nad nami sa

nadalej dopúšťal zločinov a my sme pod ním bojovali, aby sme prežili.

Včera si našla môj výtlačok *Johanky z Arku*, ktorý sa mnohé roky skrýval pod tmavými trámami. Bol celý stuchnutý a poľfkovaný hnedými škvrnami, lebo strávil dlhý čas vo vlhkom podzemí. Priniesla si mi ho a v jasných hnedých očiach sa ti zračili obrovské otázky plné strachu. Mlčky si mi ho podala, otvorený na stranách, kde som čiarkami ceruzkou odpočítavala naše dni v úkryte. Čiarky boli každý piaty deň preškrtnuté ako dvierka v drevenom plote, no tieto dvierka boli zamknuté a bránili človeku vyjsť na slobodu. Rozmazané sivé čiarky sa ťahali po predsádkach, okrajoch a začiatkoch kapitol. Každá čiarka predstavovala ďalší prežitý deň. Každá čiarka bola triumfom. Každá čiarka zobrazovala kúsok zo mňa, ktorý sa mi podarilo uzamknúť.

No ty o tom netušíš. Pre teba to vyzerá, akoby som bola vo väzení alebo v blázinci. Do určitej miery som aj bola. Rozhodla som sa utajiť ti túto temnú stránku svojej minulosti, aby si sa nemusela obávať a strachovať. No je to nemožné. Teraz, keď vidím, že som ťa ranila, uvedomujem si to – keď chránime deti pred realitou, nepomáhame im.

Prstami som prešla po vydutých písmenách názvu knihy – *Johanka z Arku*. Boli mi také povedomé ako vlastný podpis. Lístkové zlato na koži sa už dávno zošúchalo.

Znovu som si prečítala pasáže, čo som si starostlivo prepísala z knihy na pásiky papiera vytrhnutého zo zošita. Kedysi som tie pásiky používala ako záložky, po

MOJE SKUTOČNÉ MENO JE HANNA

čase zožltli. No stále pre mňa mali rovnako veľký význam.

Zatvorila som oči a mala som pocit, akoby som sa tam opäť ocitla, v tme a snahe prežiť do ďalšieho dňa.

Teraz je rad na mne, aby som ti porozprávala príbeh, drahá dcéra. Môj príbeh. Konečne. Dúfam, že ti neublíži. Dúfam, že ťa nejako obohatí a že ti dodá nádej.

Štetele

MÁJ 1941 - OKTÓBER 1942

Tie dni, keď sme boli mladí a čas hladko plynul, boli plné pokoja a radosti... Boli sme tak ďaleko od vojny, ale potulné bandy sa občas zatúlali do našej blízkosti a nočná obloha sa sfarbila dočervena, čo znamenalo, že niekde pália statok alebo dedinu. Všetci sme vedeli alebo sme aspoň tušili, že jedného dňa sa priblížia a príde rad na nás.

- z piatej kapitoly V Domrémach
opísala Hanna Slivková

SLEEBOU SA CHYTÍME za ruky, zvierame jedna druhú, aby sme si dodali odvahu na dlhej ceste domov zo školy. Nieкто nás sleduje.

Už tretí deň po sebe po nás hádžu kamene. „Židovky! Židovky! Židovky!“ pokrikujú dokola. Skloníme hlavy a snažíme sa nestrhnúť, keď nás ostré kamene pichnú do kože a keď nás to slovo – to hrozné pomenovanie židov – bodne do srdca. No dnes, keď sa nám podarí vzdialiť sa od troch chlapcov, začujeme ďalšie nadávky v ruštine a ukrajjinčine, a keď sa obzrieme, zbadáme nášho brata Symona. Používa prak a strieľa do nich naspäť ich neprijemnú muníciu. Za pár sekúnd zasiahne každého z nich.

Rozutekajú sa.

Symon nám prezradí, že nás potichu sledoval, tak aby sme ho nevideli, lebo Leeba prišla včera domov s plačom a mňa videl, ako sa rozkrikujem pri ovčej ohrade, kopem do vetrom ošľahaných, sivých drevených stĺpov a mrmlem, čo by som tým trom tyranom najradšej urobila.

Symon sa často chvastá. Rád sa palcami chytí za traky a panovačne sa prechádza po farme. No s Leebou

je nám to jedno. Vieme, že za všetkým tým vychvalovaním sa skrýva dobré srdce. Vieme, že sa za nás vždy postaví.

V časoch pred vojnou je život malého dieťaťa v Kwasówe dobrý a jednoduchý. Máme radi veselice, ktoré sa konajú v našom *štetele*, rovnako ako denné rutiny, povinnosti a čas na modlenie. Všetci sme si zvykli na svoj život, ale je očividné, že nie je dokonalý.

Veď ktorý život ľudských bytostí je dokonalý?

V Kwasówe sme súčasťou židovskej komunity v malom mestečku, ktoré tvoria Galícijčania. Kedysi boli Rusmi, Poliakmi a Ukrajincami. Názov „Ukrajina“ znamená „pohraničie“ a hranice našej krajiny sa neustále menia. Aj naša vláda sa neustále mení. Otec hovorí, že je to preto, lebo Ukrajinu nechráni príroda – naša zem je príliš rovná.

Práve pre našu rovnú zem, pre skutočnosť, že na nej dokážeme vypestovať toľko plodín, a pre vládcov, ktorí sa snažia ukoristiť našu úrodnú pôdu, sme boli v rôznych historických obdobiach obyvatelia Ukrajiny, potom Rakúšania a neskôr Poliaci.

Prvého septembra 1939, keď nás Hitler napadol zo západu, sme Poliaci. Krajinu zaplavia tisícky tankov a nad hlavami nám hučia lietadlá. Týždeň po sviatku *Roš ha-šana* sa do Kwasówa z východu prirúti Červená armáda. Spievajú ľudové piesne, hovoria po ukrajinsky a zdržujú nemecký postup... takže zrazu sme ruskí Ukrajinci, prinútení prisahať vernosť súdruhovi Josifovi Stalinovi. A uprostred Poľska sa zjaví nová hranica.

Poliskú červeno-bielu zástavu nahradí ruská vlajka, celá červená, s kladivom, kosákom a hviezdou. Niektorí majitelia obchodov, príliš lakomí na to, aby si kúpili novú vlajku, odstrihnú vrchnú bielu časť z polskej a zavesia len spodnú červenú. Potrhané vlajky vejú a *štetele* vďaka nim pôsobia trochu zanedbane. Pouličné tabule so známymi polskými názvami sú odstránené.

Mama a otec vynaložia veľa úsilia, aby sme pochopili každý nový zákon, dokonca aj tie, čo sa pokúšajú zmazať naše židovské dedičstvo. Snažia sa, aby sme boli stále hrdí na to, kým sme, hoci sa nám niekedy ujdú ná dávky.

Keď moji rodičia prvý raz prekročili hranicu v roku 1927, obyvatelia Kwasówa sa s nimi rýchlo spriatelili. Veď naši aškenázski predkovia prebývali v tejto zemi takmer tisíc rokov. A v tomto malom izolovanom údolí žili židia vedľa farmárov, dedinčanov a mešťanov stovky rokov. Niekedy dokonca aj na tej istej ulici. Nie je tu žiadna *di Yidishe gas* – žiadna oddelená židovská štvrť – ako v niektorých mestách. Delíme sa dokonca aj o ukrajinský kultúrny dom, kde sa konajú židovské tancovačky a oslavy.

No malá skupina Poliakov a Rusov nás stále vníma ako *židov*, ľudí, ktorým sa posmieávajú alebo vyhýbajú, rovnako ako rómskym Cigánom, čo sú roztrúsení na pohraničí. A práve ich synovia si nás doberajú. Sme obozretní, ale aj akosi vďační, že súdruh Stalin zabral našu časť krajiny. Počúvame, že jeho Červená armáda zadržáva nemeckého *Führera* Adolfa Hitlera, aby nás nenapadol. A Rusi nám deťom dovoľujú chodiť do školy zadarmo. Poľské deti pod nemeckou nadvládou na

druhej strane novej hranice musia po štvrtom ročníku prestať chodiť do školy, lebo Hitler si myslí, že im stačí naučiť sa len základné počty a svedomito pracovať. My sme na tom lepšie.

Začínam si všímať, že niektorí obyvatelia Kwasówa zmizli z nášho údolia (poľský riaditeľ školy, ruský ortodoxný kňaz či ukrajinský farmár, s ktorým obchodujeme), ale keď sa na nich opýtam, mama s otcom si vždy nájdu dobrý dôvod, prečo tu nie sú. Nehovoria nám o obrovských daniach, čo na nich uvalili, ani o následkoch vyznávania našej viery. Len nás napomenú, že sa musíme modliť tichšie.

Akokoľvek dobre teraz vyzerá život pre malé dieťa, nevieme sa zbaviť nutkania obzerať sa cez plece, či nás niečo neudrie.

Jar je v južných stepných oblastiach moje oblúbené ročné obdobie. Svet zase ozelenie. A je to nová zelená, čerstvá zelená. Na pozadí *černoze*, čiernej pôdy, ktorú poorú, aby ju pripravili na novú úrodu, len tak žiari. Údolie je zlepencom brázd vyoraných pod rôznymi uhlami. Všetky sú pripravené na zasiatie semienok – pšenice, slnečnice, cukrovej repy, jačmeňa, ovsa, raže, prosa, pohánky, ryže, kukurice, kapusty – a zasaďenie zemiakových hlúz. V Kwasówe povieva príjemný vetrík. Rieky sú hlboké a rýchle, tečú na juh, kde sa stretávajú s Čiernym morom. Farmári sa pripravujú na pasenie dobytky a oviec na lúkach, čo obklopujú polia.

Za poľami, kde sa nové zelené klasy pšenice kolíšu vo vetre ako vlny na vode, sa týčia lesy. A za nimi mod-

ré hory zahalené do hmly, do ktorých sa nikdy nedostanem. V lete z nich vanú horúce vetry a v zime studené.

Na jar, keď mama uprace dom a pripraví kuchyňu na *pesach*, pomôžem roznieť obyvateľom Kwasówa pár vajec *pysaniek*, ktoré zdobí naša suseda pani Petrovičová. Uložím si ich bezpečne do vrbového košíka vystlaného suchou lúčnou trávou a zakryjem ich lanovým plátnom. Vajcia sú plné, ale krehké. Pani Petrovičová s mojou pomocou zafarbí ich škрупiny pre svojich kresťanských zákazníkov, ktorí ich na Veľkú noc rozďajú priateľom a rodine. Kresťania si ich dávajú do misiek na kuchynských stoloch, aby zahnali nešťastie.

Cestou prejdem okolo záhrad zakvitnutých fialovým orgovánom, čo sťažka visí na stopkách a okolo neho poletuje mnoho bzučiacich včiel. Orgovány rastú aj pozdĺž ciest nad odvodňovacími priekopami. Celou cestou sa zhlboka nadychujem. Modré lastovičky sa preháňajú vzduchom a chytajú hmyz. Letia za pluhom, čo prevracia pôdu, aby sa dosýta najedli. Biele bociany s čiernymi bruchami si stavajú hniezda na strechách chatiek. Zhromažďujú vetvičky a trávu na samom vrchu tehlových komínov.

Ovocné stromy na našom zadnom dvore kvitnú bielymi kvetmi s lupienkami jemnými ako papier a všade sa modrejú a ružovejú nezábudky. Z brázd na poliach sa vynárajú prvosienky, žlté iskerníky a biela ďatelina. Medzi zelenými stebkami trávy sa kníšu jasné hlávky vlčích makov.

Jar sa však zmení s príchodom apríla 1940. Stále sa budíme na zvony z poľského katolíckeho kostola, čo

široko-ďaleko vyzvávajú do chladného rána a ich zvuk už netlmí sneh a zima. No keď sa pripravujeme na *pesach* tým, že vyhadzujeme obilniny, kukuricu a fazuľu (viera nám zakazuje jesť chlieb z kysnutého cesta, *chamec* či *kitnijot*), musíme to utajiť pred Rusmi. Aj katolíci pred nimi skrývajú svoje *pysanky*. Súdruh Stalin nemá rád náboženstvá.

Vezmem ťažké vrece s obilím a odveľčiem ho hore kopcom za náš dom, lebo jeho obsah musí byť podľa tradície celý týždeň ďaleko od domova. Položím ho do suda pod kríky (v týchto časoch si nemôžeme dovoliť spáliť jedlo, ako sme to robili počas *pesachu* doteraz). Odstúpim a pozriem sa do údolia. Sledujem, ako oblaky dymu z neďalekých vlakov prevážajúcich dobytok stúpajú priamo na bezoblačnú modrú oblohu.

Nemôžem ako dieťa vedieť, že niektoré vozne sú plné poľských väzňov, čo miera do sibírskych gulagov. V Kwasówe vlaky nezastavujú.

A nepočujem ani bomby, čo zasiahli Paríž. V tomto okamihu vidím len krásu tých nadýchaných obláčikov dymu. Stojím na kopci a sledujem, ako dym stále mení podobu. Kopec za našim domom je najvyšší bod v meste.

Symon s obľubou sprevádza Fedira Woľinskeho, poľského lampára, na nočných obchôdzkach. V našom meste ešte nie je zavedená elektrina, máme len pár generátorov na radnici, ktoré však NKVD, čiže sovietska polícia, skonfiškovala, aby mohla používať svoje komunikačné systémy a premietat' propagandistické fil-

my. Elektrina je úplne zavedená len vo väčších mestách, napríklad vo L'vove alebo v Kyjeve. To znamená, že potrebujeme lampára. Voláme ho Lampár Fedir.

Lampár so sebou nosí drevený rebrík a tyč zakončenú knôtom, aby zapálil petrolejové lampy na masívnych kovových stĺpoch. Väčšina z nich je roztrúsená v blízkosti centra *štetele*, takže ak nemáme domáce úlohy, vyberieme sa až k hlavnému námestiu. Cestou kopeme do skaliek a prechádzame cez malé mosty, čo vedú ponad odvodňovacie priekopy, ktoré sa ťahajú krížom-krážom po celom Kwasówe.

„Môj malý lampár,“ prihovorí sa mu Fedir z rebríka a zide z neho. Rebrík používa len vtedy, keď musí zastrihnúť knôt alebo doplniť petrolej. Ak je lampa plná, podá Symonovi dlhú tyč so zapáleným knôtom, aby ju rozsvietil. Hoci má Symon len osem rokov, je dosť vysoký a nepotrebuje pomoc, aby dočiahol na knôt v lampe. Na tvári sa mu zračí jasný cieľ. Podrží tyč tak, aby sa lampa zapálila a svetlo z nej prežiarilo temnotu, čo nás zahaľuje. Kúpe sa v ňom aj jeho tvár. Svetlé vlasy mu zažiaria.

Keď sa zotmie, príslušníci NKVD začnú so smiechom a s cigaretami v ústach opúšťať krčmu. Nám hrozí, že zmeškáme večierku, a tak Lampár Fedir nežne pošuchne Symona smerom domov.

„Musíš ísť spať, mladý Symon.“

Ponáhlame sa naspäť, aby sme sa vyhli trestu.

V dažďových kalužiach a vo vode, ktorú používame na každodenné umývanie, sa odrážajú žlté sklené gule, ktoré zapálil náš brat. Lemujú prašnú cestu, čo vedie domov, ako malé nočné slnká.

Na jar sa koná aj každoročný pastiersky slávnostný sprievod. No posledný v našom *štetele* je v roku 1941. Otec a ostatní musia Rusov presvedčiť, aby nám ho dovolili zorganizovať.

Otec je múdry muž, ako mama rada hovorí, keď urobí niečo, z čoho sa jej naplní srdce pýchou. Potiahol ho za nepoddajnú čiernu bradu a nazve ho *jidiše kop*. Otec sa uistí, že má dobré vzťahy s komisárom Jegorovom, čo vedie malú skupinu príslušníkov NKVD, ktorá sa usadila na radnici. NKVD hľadá buričských partizánov, ktorí sa skrývajú v lesoch, a poľských nacionalistov, ktorí im spôsobujú problémy. Snažia sa nás „sovietizovať“, ako vravia učitelia.

Otec má dve roboty. Je pastier oviec. Stádo zdedil, keď kúpil pôdu, na ktorej bývame, a rozhodol sa nechať si ho. Symon miluje ovce, hladká ich po bruchách a má rád aj veľkého strapatého ovčiarskeho psa Ovida, čo ich stráži.

Otcovou druhou prácou je všetko opravovať. Opraví staré ruské pokazené vojenské nákladniaky, keď sa to nikomu inému nedarí. Keďže Rusi ho potrebujú, počúvajú ho. Keď ho vyhľadajú miestni farmári a žiadajú ho, aby im pomohol presvedčiť Rusov, nech im dovoľia zorganizovať každoročný slávnostný sprievod, ktorý zakázali, lebo ho vnímajú ako náboženskú udalosť, pripojí sa k nim a prehovára komisára, že je to komunitná oslava, na ktorej si môžu uctiť súdruha Stalina.

Funguje to.

Otec prideli Leebe úlohu ušit' dlhú červenú vlajku z látky, ktorú má komisárova žena priniesť z Ruska.

Kedže musíme počkať na látku, slávnostný sprievod sa presunie na jún, hoci tradične sa koná v máji.

22. JÚN 1941 -

Sme nadšení, keď konečne nadíde deň slávnostného sprievodu. Otec odíde skôr, aby si dal vyzdobit' voz. Pomôžem mame pripraviť nedeľné raňajky – holé lievance *bliny* z liateho cesta z pšeničnej múky. Odkeďdy prišli Rusi, len zriedka máme doma cukor a smotanu, s ktorými ich zvyčajne podáva. Červená armáda, ktorá sa prihnala do mesta, hladní vojaci, čo smrdia alkoholom a spievajú, zjedli väčšinu nášho jedla a vypili takmer všetky liehoviny. Nechali nám toho veľmi málo. Obchodníci majú stále problém nahradiť svoj stratený tovar. Potraviny v regáloch sú staré, soľ špinavá a vlhké zápalky sa ťažko zapalujú.

Mama sa uistí, že Symon vždy dostane jedlo navyše. „Je chlapec a rastie,“ vysvetlí. Ja so sestrou ho pod stolom podpichovačne kopeme. Symon nám kopance vracia.

„Kedy budem môcť jazdiť na voze?“ opýta sa.

Na slávnosti pochodujú pastieri oviec a dobytky. Môžu sa však zúčastniť len tí, čo majú dosť rokov, aby boli pastiermi.

„Pozrime sa na to. Máš deväť rokov, ty môj starček. Stále ťa čaká pár rokov na základnej škole, kým ti dovolíme vyjsť na lúky samému. Neponáhľaj sa tak,“ napomenie ho mama. Zamáva mu pred očami vidličkou s *blinami*. „V škole je lepšie. Tam vonku si mozog neprečvičíš. Všade samá tráva, vietor a smradlavé ovce.“

Otec kedysi predával ovčiu vlnu priamo miestnym spracovateľom vlny a krajčírkam, jahňatá zas miestnemu židovskému mäsiarovi. Prezývame ho Mäsiar Osip. Ako som spomínala, otec je aj miestny opravár. V dielni v stodole opraví hocičo, čo sa hýbe, a všetko, čo sa zastavilo a potrebuje sa znovu pohnúť – hodinky, kolesá na voze, maselnice, zbrane a pasce na zvieratá. V dome nemáme žiadne zbrane – otec je proti nim –, ale sú ľudia, ktorí lovia a spoliehajú sa pri obžive na strelné zbrane. Otca teda považujú v meste za dôležitého človeka, najmä teraz, keď sa vie prihovoriť u komisára. Otec vlastní dom z pálených tehál na cestičke, čo vedie k lúkam a pasienkom. Na tej cestičke stojí len jeden ďalší domček – slamená chalúpka. Tá patrí pani Petrovičovej, mojej priateľke a zamestnávateľke, ktorá býva na druhej strane ulice. Keď sa mama s otcom presťahovali do Kwasówa, predala im svoj pozemok.

„Lenže ja chcem byť so smradlavými ovcami,“ zasomre Symon.

Od centra mesta nás delí len kilometer a pol chôdze. Rodiny sa zhromaždia na námestí, niekto hrá na *buben* a pár obyvateľov Kwasówa tancuje. Dnes tancujú všetci spolu, nie oddelene v kultúrnych domoch, a oslavujú nový život. Potom sa ozve kostolný zvon a k nemu sa pridajú menšie zvončeky zo slávnostného sprievodu – pripevnené na konských hrivách a postrojoch či na drevených vozoch. Kone prichádzajú po dláždenej ulici, cengajú, cinkajú a poskakujú, akoby vedeli, že všetci na ne upierajú oči. Na vozoch sa vezú prvotriedne ovce, aby ich ľudia videli, a tých zopár pastierov, čo zostalo – ktorých Červená armáda neposlala preč –,

máva a kričí na svojich známych. Kolesá na vozoch očistili od hrdze, aby neškrípali, lesknú sa na jasnom slnku.

Leebinu vlajku drží z každej strany pekné dievča vo vyšívaných ruských šatách. Pochodujú na začiatku sprievodu a tváre majú vážne – tvária sa rovnako, ako keď sme zbadali ruských vojakov, čo sem vmaširovali so svojimi propagandistickými filmami. Tie svietia namodro na obrazovkách na radnici počas večerov, keď nás nútia sledovať ich.

Mama hrdo pohladká Leebu po hlave. Hnedé vlasy sa jej lesknú a má ich pevne stiahnuté do dvoch vrkočov. Líca má vždy ružové. Ja nosím vlasy väčšinou v neporiadnom svetlom mikáde. Načiahnem sa k nim a uhladím si ich, lebo mi povievajú vo vetre.

Niektorí chlapci v dave výskajú a vykrikujú. Na hlavách majú klobúky z veľkých zelených tekvicových listov, aby im horúce slnko nespálilo svetlé líca a nosy. Podaktorí muži si do obnosených klobúkov ako ozdobu zastokli pestrofarebné kohútie pierka.

Na druhej strane cesty zbadám svojho kamaráta Leona Stadnicka. Je zachmúrený. Jeho tvár poznám veľmi dobre. Zblízka si ju prezerám, vždy keď sa stretne na námestí alebo na tancovačkách. Páči sa mi, lebo sa často usmieva, a pri úsmeve sa mu na ľavom líci urobí malá jamka. Tá tam teraz chýba. Zdá sa, že hľadá kamsi do dialky. Pozerá sa niekam za sprievod, za oslavujúci dav, až na vzdialené pohoria. Zamávam mu, aby som na seba strhla jeho pozornosť, ale on nereaguje. Zahanbene spustím ruku k telu a poobzerám sa, či si ma niekto všimol.

Symon sa na mňa uškrnie. Buchnem ho po ruke.

„Tam je ocko!“ zvolá Leeba a ruku, ktorou ma doteraz držala, zdvihne a zamáva mu. Poskakuje hore-dole. Otec ju počuje a usmeje sa na ňu, keď okolo nás prechádza. Mama mu pošle vzdušný bozk. Predstiera, že ho chytil, a pritisne si ho k srdcu. S upravenou čiernou bradou a novým plsteným klobúkom vyzerá veľmi pekne. Potom na nás žmurkne a zmizne nám z dohľadu.

Moja sestra Leeba prišla na svet dve zimy po mne. Tešila som sa. Leeba bola okrúhla, mala buclaté červené líčka a tučnučké pästičky, ktorými mi vždy zovrela prst, keď som jej ho správne podala. Len čo svojimi prstíčkami pevne stisla ten môj, mala som pocit, akoby som bola súčasťou niečoho väčšieho.

Symon sa narodil dva roky po Leebe. Už od začiatku s ním mali rodičia samé problémy. *Nechcelo sa mu von*, vravievala mama. Teda aspoň nie tak, ako bolo treba, čiže najprv hlavou. Pôrodná baba využila všetky svoje skúsenosti, aby ho obrátila, lebo Symon chcel stoj čo stoj vyjsť von nohami. Pani Petrovičová, ktorá na mňa dávala pozor v kuchyni v ten deň, keď sa narodila Leeba, nás dve rýchlo odvieďla k sebe domov, aby sme neboli svedkami toho „utrpenia“, ako to nazvala. S Leebou sme sa držali za ruky a vyhýbali sme sa zablateným mlákam na hlinenej štrkovej ceste. Uvažovala som, či problém tohto nového bábätko tkvie v tom, že sa nenarodilo v zime ako my, ale v lete.

No ono aj mama prežili to „utrpenie“.

Po Leebinom narodení, ešte predtým, ako prišiel na svet Symon, otec našetрил dost' peňazí, aby postavil náš tehlový dom. Chránila ho šindľová strecha a stál len pár metrov od dvojizbovej chatrče, kde som sa narodila. Mimo mesta nenájdete veľa domov so šindľovou strechou, väčšinou sú slamené. A takmer všetky majú steny z natretých drevených latiek alebo polien a omietky, nie z pálených tehál. Spomínam si, že keď dom dostavali, bola som nesmierne nadšená, že musím vyjsť po schodoch, aby som sa dostala do postele. Zo spánku sa tak razom stalo hotové dobrodružstvo.

Keďže otec je múdry a dokáže opraviť hocičo, dokonca vedie špeciálne spoločenstvo remeselníkov, ľudia si k nám domov prichádzajú po rady. Dnes večer počujem, keď dorazia dvojičky Cohanovci, a neskôr sa k nim pridá aj pán Rabinowitz s pánom Stadnikom, Leonovým otcom. Mama niekedy nechá mužov osamote, nech pijú a rozprávajú sa, a ona zatiaľ zašívava oblečenie na poschodí. Ale dnes zostáva na prízemí a vpustí dnu aj strýka Leviho. Rozoznám ich hlasy rovnako ako otcov.

Najradšej som čo najdlhšie hore. Neznášam spánok. Často sa štípem, aby som mala oči otvorené, ako najdlhšie vydržím. Dlho potom, čo sa Leeba obráti na druhý bok a Symon spustí tiché chrápanie z opačnej strany miestnosti. Ale v túto noc na konci júna sa nemusím štípať. Som úplne čulá. Vďaka vzrušeniu zo sprievodu mám v sebe príliš veľa energie. A je nezvyčajne ticho. V dome sa neozývajú zvýšené hlasy pri priateľskej debáte o Talmude, zákonoch v *štetele* alebo pravidlách

v spoločnosti, ktoré dopĺňa škrípanie posúvajúcich sa stoličiek a cinkanie pohárov, ako to normálne na takýchto zhromaždeniach prebieha.

Napínam uši, tak ako to uši automaticky robia, keď niekto naschvál hovorí potichu. Rozhodnem sa prikradnúť sa k schodisku, pričom sa vyhýbam vřzgajúcim podlahovým doskám, aby som zistila prečo.

Rozprávajú mladí bratia Cohanovci. Dvojčatá majú zvláštny spôsob komunikácie. Počas hladomoru na Ukrajine prišli o rodičov a vyrástli len vďaka pomoci nášho *štetele*. Krátke obdobie prebývali v stodolách a pracovali za teplé jedlo. Nám kedysi nosili vodu. Teraz majú vlastného koňa s vozom a izbu u miestneho ukrajinského mliekara Stepana Illiouka. Komisár má rád sladkosti, a tak udelil dvojičkám špeciálne povolenie na cestovanie. Ak niekto chce, aby mu previezli tovar do iného mesta alebo dediny, alebo chce urobiť obchod, najme si práve Cohanovcov. Sú silní a územčistí, dokážu hocičo odnieť a vedia sa zjednávať aj s tými najlakomejšími zákazníkmi.

Odkedy nám súdruh Stalin vzal rádiá a noviny, dvojičky nám nosia aj správy. Počujem, ako rýchlo hovoria.

„Táto nová vojna už nezasahuje len Poľsko,“ vraví Pavel.

„Armáda Adolfa Hitlera sa vzoprela súdruhovi Stalinovi a dnes skoro ráno prekročila hranicu, aby ho prekvapila útokom,“ dodá Jacob.

„Teraz sa bojuje aj u nás.“

„Súdruh Stalin blokuje všetky správy o nemeckej invázii. Ukrajinci Nemcov vítajú. Majú na pamäti, ako civilizovane sa správali posledný raz, čo ich napadli,

a dúfajú, že nás oslobodia spod ruskej nadvlády a opäťovne podporia nezávislosť Ukrajiny.“

„No to boli iní vojaci, aristokrati. Títo sú obyčajnejší a neradia sa pravidlami vojny. Nemecké tanky sa valia cez vysadené polia a ničia úrodu. Sprevádza ich napádajúca armáda s automatickými guľometmi. *Luftwaffe* zas bombarduje zo vzduchu. Vraj začali zhromažďovať židov a nútia ich pracovať v getách alebo vo fabrikách. Niekedy ich dokonca aj deportujú.“

„Počul som, že ostatným židom navrávajú, že ich prevážajú do izraelskej zeme, aby sa tam presťahovali.“

Chvíľu je ticho. Počujem len ozvenu otcových hánok klopkajúcich o drevo. Je to znak, že nad niečím tuho premýšľa.

„Ako ďaleko sú?“ opýta sa napokon.

„Práve teraz sú severne od nás,“ odvetí Pavel.

„Útočia na L'vov.“

„A blížia sa k nám aj zo západu, z Maďarska. Je ťažké posúdiť, či sme im priamo v ceste.“

„Som si istý, že Červená armáda ich čoskoro zastaví, je taká početná,“ ozve sa strýko Levi. „Aj naša krajina je obrovská. Už nás neprekvapia. Ich armáda nemôže pokryť každé údolie.“

„A teraz sme tak ďaleko, že armáda má dosť času sa zmobilizovať,“ poznamená pán Stadnick.

„Ale príslušníci NKVD sa vytratil počas sprievodu! Využili ho, aby zatajili svoj odchod. Pred pár hodinami sme vylomili zámky na väzenských celách a vypustili sme na slobodu politických väzňov, ktorých tam držali. Teda tých, čo ešte žili,“ dokončí Pavel zlostne. „Väčšinu z nich postrieľali pri ústupe.“

„Červená armáda uteká, nebojuje,“ pridá sa Jacob.

„Aj komisár je preč?“ opýta sa otec neveriacky.

„Áno.“

Na chvíľu sa opäť rozhostí ticho. Potom sa ozve mama: „Čo ak prídu Nemci zdola z Rumunska?“

Ďalšie ticho. Cítim, ako mi hrôza skrúca prsty na nohách. Presúva sa až k môjmu srdcu, ktoré sa rozbúcha. Hrozí nám nebezpečenstvo? Budú nás chcieť odvliečiť z domu? Alebo niečo horšie? Kwasów je blízko hranice s Rumunskom. Kam pôjdeme? Nemôžeme ísť na západ do Poľska, na sever do Ruska a ani na východ k Azovskému moru.

Otcov rozvážny hlas ukončí znepokojený rozhovor. „Teraz nám nezostáva nič iné, ako mať oči a uši na stopkách a byť pripravení. Pavel, Jacob – potrebujeme vás viac ako kedykoľvek predtým. Aj keď nebudete mať čo doručiť, zaplatím vám, aby ste každý týždeň pochodili stepi a zhromaždili novinky. Ste ochotní sa na to podujat?“

Mladí muži súhlasne zamrmlú. Prebehnem naspäť do postele, lebo k schodom mieria matkine kroky. Pod prikrývkou sa pritisnem k Leebinmu teplému spiacemu telu. Hoci je vonku leto, trasiem sa od zimy a chcem byť pri nej čo najbližšie. Nočnú košelu má vlhkú od potu a vonia ako tráva a blednúci orgován, s ktorým sa dnes hrala. Pritisnem si nos k jej golieru a zhlboka sa nadýchnem. „Nikomu nedovolím, aby ťa vzali preč,“ zašepkám.

Symon zrazu odfrkne zo sna, akoby chcel povedať: *A čo ja?*

„Ani teba,“ dodám potichu k nejasnej siluete na druhej strane izby.

Sprievod bol posledný deň, keď sme sa naozaj veselili a užívali si relatívny pokoj. Odvtedy náš svet ničí Hitler a jeho približujúca sa armáda. Deti sa v škole pýtajú, čo znamená slovo *Führer*. Učiteľ odpovie, že „vodca“. Dodá, že na svete existujú dobrí a zlí vodcovia. A tento je zlý.

Pod prísny dohľadom obrazov Lenina a Stalina sa naši učitelia s ťažkosťami usilujú udržať v nás pocit bezpečia, keď sa pokúšajú odhaliť nám pravdu a odpovedať na ďalšie ťažké otázky. Niežeby vedeli viac než my. Práve v tomto čase sa priepasť medzi židmi a ostatnými obyvateľmi Kwasówa prehľbi. Niektorí dospelí, nielen mladí tyrani, na nás civejú a šepkajú si, keď prechádzame okolo. V tých pár obchodoch, čo sú stále otvorené a ponúkajú úbohé zásoby, nás ukrajinskí obchodníci nútia platiť ruskými rublami, čo majú vyššiu cenu ako naše poľské *złote*, alebo nás namiesto úveru, na ktorý sme zvyknutí, prinútia obchodovať.

V to leto sa ku mne do postele v noci z prízemnia už nič nedonesie (možno si mama všimla záblesk mojej bielej nočnej košeľe, keď stúpala po schodoch). No bratia Cohanovci sa mnohokrát zastavia neskoro popoludní či večer. Rodičia nás vtedy zakaždým vyženú von.

Keď sa večer stmieva, Kwasów vyzerá priam čarovne. Nemôžete si pomôcť, jednoducho si užívate koniec dňa. Nočný vánok prináša zo sadov a zadných záhrad s čistým vzduchom pach hnijúceho ovocia. Vlk samotár zavýja zo vzdialených hôr. Svorka vlkov spolu vyje

na mesiac, keď sa rozpráva. Vo vzduchu sa ozýva tichá pieseň cvrčka a šíri sa ním kyslý pižmový pach, keď susedia varia. Kým prišli Rusi a mali sme hojnosť jedla, dalo sa uhádnuť, čo kto varí. V nočnom vzduchu sa miešali naše rozličné tradície – bolo cítiť aromatický závan duseného židovského pokrmu *šolet* z mäsa, fazule a jačmeňa aj kysnutú vôňu ukrajinských *pampušiek*.

Počas žatvy sme tiež oslavovali veselý sviatok *Sukot*. Na jantárovožltých poliach sme si postavili malé búdky pripomínajúce pastierske a obklopili sme ich vysokými stohmi sena. V *suke* sme jedli alebo spali, ďakovali za úrodu a spomínali na minulosť našich predkov a ich putovanie po púšti. Oslavy v búdkach so strechami z toho, čo vyrástlo zo zeme, nám pripomínali, ako nás Boh chráni prostredníctvom prírody. Dočasný prítok *suka* žiaril pod zapadajúcim slnkom rovnako ako stohy sena na poliach, čiže celý svet sa leskol ako zlato. Dokonca aj vo vzduchu sa po vymlátení obilia trblietali zlaté kúsky pšenice a sena. Na oblohe sa kde-tu zjavili tmavé fliačky sťahujúcich sa vtákov či škriekajúcich husí.

V roku 1941 však musíme oslavovať *Sukot* vnútri so zatiahnutými závesmi.

Čoskoro stepi prikryje sneh. Z hôr vanie ostrý vietor a tlačí sa cez škáry okolo dvier a okien. Čím častejšie sa obyvatelia Kwasówa zdržujú v chalúpkach, kde nakladajú do pecí uhlie a drevo, čo si nazbierali ešte na jeseň, tým menej nás navštevujú bratia Cohanovci a tým pomalšie sa šíria aj novinky. Hitlerova armáda

Wehrmacht už napadla našu krajinu, ale ešte sa nedostala do Kwasówa. Zatiaľ prešla len cez sever a juh nášho malého údolia a zamierila na západ.

Azda drží nemeckých vojakov v šachu aj sneh. Možno sa v zime aj zlo šíri pomalšie.

22. FEBRUÁR 1942 -

Na moje štrnásť narodeniny zúri vonku poriadna metelica s hustými snehovými vločkami. „Ako keď si sa narodila,“ poznamená mama a dá mi špeciálne lievance *bliny* v tvare srdca, ktoré nám vždy pripravuje na narodeniny. Moje urobila deň pred *sabatom* a ohriala ich dnes ráno na železných kachliach. Pani Petrovičová predtým prišla, aby v nich zakúrila.

Natriem si ich maminým kyslým domácim černicovým lekvárom a poprášim asi štvrtinou lyžičky práškového cukru. Mama pre mňa ušetrila posledné zvyšky zo spodku nádoby na cukor. V Kwasówe sa už nedá zohnať. Cukor vyzerá na lievanci ako sneh na tmavej pôde. Mama mi v najlepšom kvetovanom hrnčeku podá čerstvú tučnú smotanu zozbieranú z raňajšieho mlieka našej kravy. Neskôr si aj s pani Petrovičovou otvorím darčeky.

V sobotu cez *sabat* nám Tóra káže oddychovať. Nesmieme používať zápalky či stroje alebo odomykať dvere, variť a pracovať, takže keď potrebujeme zapáliť zápalku alebo otočiť kľúčom, musí nám pomôcť niekto, kto nie je žid. Naša najbližšia suseda pani Petrovičová je náš *gój*, teda inoverec. S jej pomocou môžeme kúriť aj v zime a zamykať na noc dvere. Odkedy nám NKVD

vzalo z podláh koberce, v izbách je väčší prievan a teplo z kachiel je ešte dôležitejšie. Pani Petrovičová nechce, aby sme jej platili, ale občas prijme pohár maminho zaváraného ovocia a moju pomoc.

Kedže je sobota, nemusím ísť do školy a som celá bez seba, že za posledných päť rokov mám konečne celý deň na oslavovanie. Po bohoslužbe v synagóge sme sa pomodlili a pustili sme sa do prvého sabatového chodu.

„Niečo som ti vyrobila,“ ozve sa Leeba, usmeje sa na mňa a dva copíky sa jej zatrasú.

Symon sa zamračí, nemá rád, keď ho z niečoho vynechávajú.

„Pracovala na tom veľa hodín.“ Mama súhlasne prikývne. Naša matka je veľmi pracovitá. Otec vždy vraví, že práve preto si ju vzal. Nikdy nepoznal ženu, čo by pracovala usilovnejšie. Sprostredkovateľku sobášov požiadala, že chce rovnocennú partnerku, a ona mu dohodila ženu presne preňho – Evu, dcéru Leonida Kajanova, moju matku. Leeba je úplne ako ona, v porovnaní so mnou vie dlhšie obsedieť a lepšie sa sústrediť, a okrem toho veľmi zručne narába ihlou, niťou a ihlicami na pletenie, takže naša matka ju chváli viac ako mňa. Snažím sa nebrať si to príliš k srdcu. Väčšinou sa mi to darí.

„Aj ja som ti urobil...“ začne s ňou súperiť Symon, ale náhle sa odmlčí, keď začujeme, ako pred vchodovými dverami na cestičke zastal voz. Bežíme k oknám. Kone prešlapujú a odfrkujú obláčiky pary do chladného vzduchu. Hrivy im ťažia zmrznuté cencúle. Počujeme hlasy a rinčanie reťazí či postrojov a cengot kryštálikov ladu.